

УДК 332.132(477)

О. В. Коломицева, Н. В. Шевченко*Європейський університет, м. Черкаси***ПРОДОВОЛЬЧИЙ КОМПЛЕКС ЯК СТРУКТУРНА СКЛАДОВА АПК
В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ**

У статті наведено і обґрунтовано ряд причин, що зумовлюють необхідність чіткої, взаємопов'язаної та взаємоузгодженої, логічно завершеної системи структуризації агропромислового комплексу країни. Запропоновано схему формування та розвитку зв'язків окремих структурних елементів національного та/або регіонального агропромислового комплексу. Розглянуто рівні виробничої інфраструктури, цільовою функцією яких є забезпечення безперервної діяльності сфер продовольчого комплексу.

Ключові слова: структура АПК, продовольчий комплекс, інфраструктура продовольчого комплексу, рівні виробничої інфраструктури, інформаційно-технологічна інфраструктура, продовольчий ринок.

В статье приведен и обоснован ряд причин, которые определяют необходимость четкой, взаимосвязанной и взаимосогласованной, логично завершенной системы структуризации агропромышленного комплекса страны. Предложена схема формирования и развития связей отдельных структурных элементов национального и регионального агропромышленного комплекса. Рассмотрены уровни производственной инфраструктуры, целевой функцией которых является обеспечение бесперебойной деятельности сфер продовольственного комплекса.

Ключевые слова: структура АПК, продовольственный комплекс, инфраструктура продовольственного комплекса, уровни производственной инфраструктуры, информационно-технологическая инфраструктура, продовольственный рынок.

A row over of reasons which predetermine the necessity of the clear, logically completed system of structure of agroindustrial complex of country is brought in the article and reasonable. The chart of forming and development of connections of separate structural elements of national and regional agroindustrial complex is offered. The levels of productive infrastructure are considered the objective function of which is providing of trouble-free activity of spheres of food complex.

Keywords: structure of АПК, food complex, infrastructure of food complex, levels of productive infrastructure, an informatively-technological infrastructure is a food market.

Подолання кризових явищ в економіці зумовлює необхідність глибоких перетворень у системі відносин, прав і відповідальності на всіх рівнях і в усіх господарських сферах, пов'язаних з посиленням керованості економічними процесами, використанням прогресивних організаційно-економічних форм, які сприяють зниженню невизначеності і ризиків для всіх господарюючих суб'єктів – учасників ринку. Серед численних проблем, пов'язаних з побудовою цивілізованого ефективного ринку, однією з найбільш актуальних, комплексних та багатоаспектних є створення ефективної системи взаємозв'язків структурних елементів економіки і, передусім, в агропромисловому комплексі країни.

Вивченню структурних елементів агропромислового комплексу, ефекту їх синергичності та впливу інтеграційних та агрегаційних процесів на розвиток продовольчої активності і зміцнення продовольчої безпеки присвячено багато наукових праць. Зокрема, вагомий вклад у розробку наукових основ розвитку національного та регіонального АПК та його структуризації внесли відомі вітчизняні вчені П. Березівський, П. Борщевський, В. Вітвицький, П. Гайдуцький, Л. Дейнека, М. Долішній, А. Лисецький, І. Лукінов, С. Мартинов, М. Михасюк, В. Нагірна, П. Саблук, Є. Ходаківський, Г. Черевко, Л. Шепотько, В. Юрчишин, І. Яремчук та ряд інших.

Метою дослідження є аналіз системи традиційної побудови виробничо-еконо-

мічних зв'язків у продовольчому комплексі (ПК) регіону, обґрунтування необхідності структуризації ПК, враховуючи фактор впливу суміжних галузей господарювання та динамічний розвиток техногенного суспільства.

Довгий час в економічній науці і практиці аграрний (сільськогосподарський) сектор розглядався ізольовано від суміжних галузей народного господарства, що забезпечують і обслуговують сільське господарство та займаються просуванням і реалізацією продовольчих товарів. Починаючи з 70-х років XX століття, розуміння цієї проблеми почало змінюватися у зв'язку з обґрунтуванням і функціонуванням системи продовольчого забезпечення в США [1, с. 78], агропромислового комплексу – в СРСР. На сучасному етапі розвитку на стан справ в агропромислому комплексі впливає негативна макроекономічна ситуація: криза в інвестиційній сфері, неефективність державного регулювання економіки, наявність величезного тіньового обороту, криміналізація економіки, деградація галузевої і відтворувальної структури.

Сучасне сільське господарство існує і розвивається як ланка значно більшого багатогалузевого продовольчого комплексу, котрий, у свою чергу, є складовою частиною агропромислового комплексу. Основу сучасних інтенсивних (індустріальних) технологій, використовуваних у сільському господарстві, становлять галузі несільськогосподарських сфер економіки, які є розробниками цих технологій. Вони поставляють необхідні для сільського господарства промислові засоби виробництва і матеріали, вартість яких перевищує половину вартості всієї кінцевої сільськогосподарської продукції.

В той же час вимоги сучасного урбанізованого споживача до сучасного асортименту, міри його готовності для споживання, територіального нівелювання поставання продовольством припускають, що не менше 90% виробленої сільськогосподарської сировини проходить через промислову переробку і спеціалізовану збутову систему з великою інфраструктурою. В індустріально розвинених країнах у вартості кінцевої продовольчої продукції частка чистої продукції сільського господарства не перевищує 10–15%, а інша частина створюється в несільськогосподарських сферах продовольчого комплексу країни. Тому саме від них багато в чому залежить як функціонування сільського господарства, так і раціональне використання його продукції [2, с. 5].

Головна мета АПК – максимізація міри задоволення потреб суспільства в сільськогосподарській продукції і продуктах її переробки, при підвищенні ефективності громадського виробництва, для чого потрібне виконання наступних умов: по-перше, збалансованості і структуризації всіх стадій агропромислового виробництва за основними техніко-економічними параметрами; по-друге, цілеспрямованості різноманітних, але взаємопов'язаних видів діяльності, які складають у сукупності агропромисловий комплекс.

У рамках функціонування агропромислового комплексу, як багатфункціональної системи продовольчого забезпечення, з'являється можливість формування механізму і контролю за паритетом цін: продажів промислової продукції і відповідних послуг сільському господарству, в порівнянні з цінами реалізації сільськогосподарської продукції [3, с. 91].

З урахуванням вищесказаного систему національного агропромислового комплексу можна подати у вигляді рисунку 1, згідно з яким дана система включає ряд структурних елементів:

- сільське господарство, де в рамках базисних галузей рослинництва і тваринництва вирощують різноманітні види сільськогосподарської сировини для

переробки (зернові, технічні культури, багато видів тваринницької продукції), кінцева продовольча продукція для споживання у свіжому вигляді (картопля, овочі, плоди, ягоди, виноград, яйця, молоко і т.ін.), а також корму для виробництва тваринницької продукції;

- переробну промисловість (галузі харчової та легкої промисловості), підприємства якої виробляють харчові продукти, включаючи напої і тютюн, вироби зі шкіри, текстилю і волокна;

- продовольчий ринок, у системі відповідної оптової і роздрібної торгівлі, громадського харчування, з урахуванням адекватної зовнішньоекономічної діяльності і міжрегіональної торгівлі, призначенням яких є реалізація споживачам, включаючи домашні господарства, різноманітних видів кінцевої продукції АПК;

- виробничу інфраструктуру, як систему галузей і підприємств, що виробляють і постачають сільському, лісовому, рибному господарствам, переробній промисловості і торгівлі різноманітні товари: техніку, добрива і пестициди, комбікорми, паливно-мастильні матеріали і електроенергію, покупне насіння, племінних тварин, птицю і молодняк для відгодівлі і т.ін.;

- інформаційно-технологічну, обслуговуючу інфраструктуру, як систему підгалузей і підприємств, що здійснюють закупівлі сировини і продовольства, прокат машин і виконання контрактних робіт, ремонт і обслуговування основних засобів, фінансові послуги, послуги з маркетингу, транспортування, логістики, зберігання продукції та ін.;

- специфічною підсистемою агропромислового комплексу є споживча кооперація на селі, в якій є, по суті, всі структурні елементи АПК, у тому числі сільське господарство, закупівля сировини, переробка сільськогосподарської продукції, торгівля і громадське харчування, а також інфраструктура.

З рис. 1 видно, що продовольчий комплекс становлять: сільське господарство, переробна промисловість та продовольчий ринок.

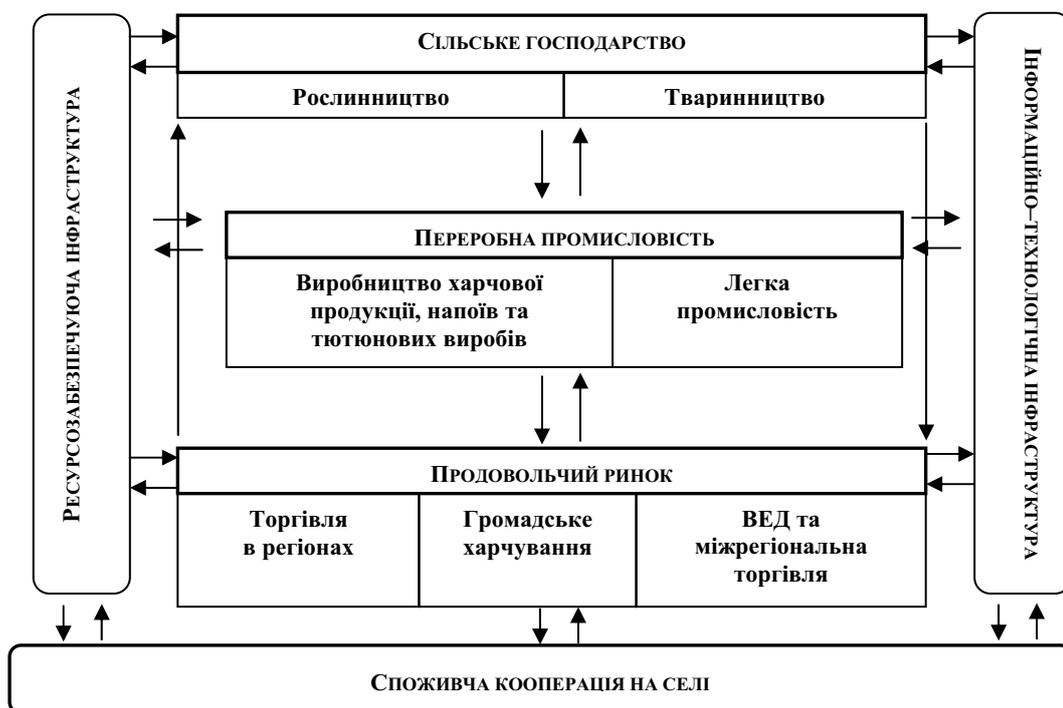

Рис.1. Продовольчий комплекс у системі АПК

Продовольчий комплекс має специфічну структуру і функції. Повнота функціональних ланок визначається природноекономічними умовами, виробничою спеціалізацією, розмірами і характером сільськогосподарської сировини (малотранспортабельної, нетранспортабельної або придатної до тривалого зберігання). Крім виробництва, межі і структуру регіонального продовольчого комплексу характеризують: розвиненість продовольчого ринку; рівень ввезення імпортного продовольства і конкурентоспроможність місцевого продовольства; наявність і розміщення торговельних; складських підприємств і сховищ; наявність і кваліфікація трудових ресурсів і наукових кадрів регіону; ступінь забезпеченості галузей і підприємств зв'язком та інформацією і т.ін.

В ринкових умовах господарювання продовольчий комплекс є сукупністю технологічно взаємозалежних галузей, об'єднаних спільністю кінцевої продукції, орієнтованих на забезпечення населення країни продовольчими товарами з мінімальними витратами при визначеному рівні доходів. Специфічні економічні умови сільського господарства, розвиток нових форм виробничих відносин і поява у цьому зв'язку численних видів організаційно-виробничих форм привели в останні роки до виникнення і розвитку великої кількості абсолютно нових типів і форм економічних зв'язків між сільським господарством, переробною промисловістю і торгівлею. Це визначило проблему необхідності зміцнення зв'язків і вдосконалення структури продовольчого комплексу.

Основними критеріями, за якими галузь включається до складу регіонального продовольчого комплексу, є: спільність території, ступінь спеціалізації й участі галузей у виробництві, переробці, зберіганні і реалізації сільськогосподарської сировини і продовольства в даному регіоні, а також єдність мети розвитку галузей – виробництво кінцевого продукту з мінімальними суспільно необхідними витратами.

Таким чином, можна зробити висновок, що основними параметрами оптимальності структури регіонального продовольчого комплексу слід вважати рівень економічної і технологічної взаємозалежності галузей, мінімізацію витрат виробленої в ньому продукції на основі територіального розподілу праці, а спеціалізацію галузей ПК визначати відповідно до природних економічних умов.

Оскільки сучасний продовольчий комплекс являє собою цілісну самостійну систему, то необхідно визначити його власні мету і завдання.

Метою ПК є своєчасне забезпечення населення регіону продуктами харчування в обсязі, асортименті і якості, що відповідають раціональним нормам споживання. Звідси випливають основні завдання ПК:

1. Визначення потреб населення регіону в продуктах харчування для забезпечення ними в необхідні терміни, в потрібних обсягах, асортименті й якості.
2. Визначення джерел надходження продуктів до споживачів у необхідні терміни, в потрібній кількості, асортименті й якості.
3. Регулювання виробництва продуктів харчування в свіжому і переробленому вигляді в межах регіонального ПК.
4. Створення продовольчих фондів і резервів (регіонального і державного рівнів).
5. Контроль, регулювання і сприяння просуванню продуктових потоків до споживачів через місцевий ринок продовольства.
6. Регулювання процесів використання продукції з державних продовольчих фондів і резервів.
7. Заохочення і стимулювання переробки й заготівлі продуктів харчування в домашніх господарствах.

8. Забезпечення доступності продуктів харчування на ринках для всіх соціальних верств населення.

Однією з основних складових продовольчого комплексу є виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, що в Україні має високий і, досі по ряду об'єктивних і суб'єктивних причин, нерегульований інтеграційний потенціал і в цілому визначає ефективність використання сільськогосподарської сировини, а отже, і кінцевого продукту [4, с. 68–69].

У її складі доцільно виокремити: по-перше, групу підгалузей, зайнятих безпосередньо переробкою сільськогосподарської сировини: борошномельна, олійно-жирова, крохмале-патокова, м'ясна, цукробурякова та ін; по-друге, групу підгалузей, що забезпечують первинну переробку сільськогосподарської сировини при широкому використанні кінцевого продукту інших підгалузей харчової промисловості: плодоовочеконсервна, виробництво молочних і м'ясних консервів, виноробна, пивоварна промисловість і т.д.; по-третє, групу підгалузей що функціонують на продуктах первинної переробки сільськогосподарської сировини: хлібопекарська, макаронна, кондитерська, лікєро-горілчана промисловість, виробництво ковбасних виробів, цукру рафінаду, безалкогольних напоїв, харчових концентратів, вторинне виноробство і т.ін.; по-четверте, соляну промисловість.

Інфраструктура продовольчого комплексу і АПК покликана створити загальні умови для розвитку виробництва, продовжує його у сфері обігу, забезпечує процеси просування і зберігання продукції, включаючи:

- транспорт і зв'язок по обслуговуванню виробничих потреб для всіх галузей і підприємств продовольчого комплексу;
- систему матеріального обслуговування: електропостачання (мережі електропередач і підстанцій), газопостачання, водопостачання, каналізацію, систему очисних споруд;
- систему матеріально-технічного постачання підприємств агротехсервісу, дилерських і дистриб'юторських організацій, заготівель сільськогосподарської продукції, елеваторне холодильне і складське господарство [5, с. 50–51].

При цьому виділяються декілька рівнів розвитку.

Полівалентний рівень (інфраструктура багатогалузевого призначення), що обслуговує всі галузі національного господарства. Він представлений усіма видами транспорту, автомагістралями державного і регіонального значення, лініями електропередач, магістральними каналами, зв'язком виробничого призначення. Усі ланки полівалентної виробничої інфраструктури використовуються галузями продовольчого комплексу.

Консистентний рівень, що обслуговує виключно або переважно галузі продовольчого комплексу. Він представлений магістральними і розподільними каналами; під'їзними коліями і навантажувально-розвантажувальними платформами; автодорогами регіонального і місцевого значення; елеваторним і складським господарством; розподільними холодильниками, плодо-, овоче- і картоплесховищами; комерційними організаціями матеріально-технічного постачання і сфери заготівель сільськогосподарської продукції і т.ін.

Мікросистемний рівень, що включає елементи інфраструктури, котрі забезпечують функціонування окремих виробничих підприємств і об'єднань. Він представлений внутрішньогосподарськими каналами і дренажними системами; експлуатаційними лініями електропередач і трансформаторними підстанціями; водопровідними і каналізаційними мережами; очисними спорудами; внутрішньовиробничим телефонним, радіо-, а в ряді випадків телевізійним зв'язком; гаражами і майдан-

чиками для зберігання техніки, складськими приміщеннями, плодоовочесховищами, картоплексховищами і т.ін.

Усі наведені вище рівні виробничої інфраструктури органічно взаємопов'язані та підпорядковані один одному, вони виконують єдину цільову функцію – забезпечення безперервної діяльності сфер продовольчого комплексу. Для нормального функціонування ринку потрібна відповідна інфраструктура із спеціальними інструментами, яка проявляє себе за допомогою діяльності банків, бірж, фондових, інвестиційних і страхових компаній, інформаційних систем, систем комерційних посередників, структур по підготовці і перепідготовці кадрів, товариств споживачів і т.ін. [6, с. 158]. Тобто, продовольчий комплекс можна представити як сукупність галузей і ланцюгів господарювання, пов'язаних між собою горизонтальними і вертикальними зв'язками з приводу виробництва, переробки і реалізації продовольчої продукції, головною метою яких є забезпечення продовольством регіону, орієнтуючись на максимальне використання місцевих ресурсів, а також переваги територіального поєднання різних галузей виробництва.

Таким чином, у сучасних умовах господарювання сформована система структурних елементів, що дозволяє здійснювати функціонування продовольчого комплексу (у складі сільського господарства, переробної промисловості і продовольчого ринку), з урахуванням виробничої та інформаційно-технологічних інфраструктур, а також споживчої кооперації.

Бібліографічні посилання і примітки

1. Penson J.B. Introduction to Agricultural Economics. Upper Saddle River / Penson J.B., Oral Capps, Jr. and C. Parr Rosson III. – New Jersey: Pre.- Hall, 1996. – 525 p.
2. Саблук П. Состояние и перспективы развития агропромышленного комплекса Украины/ П. Саблук // Экономика Украины. – 2008. – № 12. – С. 4–8.
3. Юрчишин Ю. Науковий внесок в інституціональне забезпечення аграрного ринку/ Ю. Юрчишин // Економіка України. – 2010. – №2. – С. 90–92.
4. Борщевський П. Продовольча безпека країни: стан і тенденції / П. Борщевський, Л. Дейнеко // Розбудова держави. – 2007. – № 1–6. – С. 66–73.
5. Коломицева О.В. Методичні основи дослідження регіонального продовольчого комплексу // Збірник наукових праць ЧДТУ. Серія: Економічні науки. – Вип. 11. – Черкаси, ЧДТУ, 2004. – С. 47–52.
6. Лебединська О.Ю. Міський продовольчий комплекс: організація та управління / О.Ю. Лебединська. – К.: НАДУ, 2003. – 272 с.

Надійшла до редколегії 14.06.2010.